

Масленнікова Н.А.
*Ізмаїльський державний
гуманітарний університет*

ФОЛЬКЛОР ЯК ДИДАКТИЧНИЙ ЗАСІБ ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ

У статті розглянуто роль фольклору, яка полягає у формуванні гармонічно розвиненої особистості учня у процесі естетичного виховання.

Ключові слова: фольклор, потенціал особистості, естетичне виховання.

Постановка проблеми

Сформуванню національного свідомого вчителя спроможний українознавчий зміст педагогічної освіти, який має враховувати надбання української культури, педагогічної думки та шкільної практики, багатовікові народні традиції, неоціненні скарби народної мудрості виховання та освіти.

Формуванню національної самосвідомості сприяють такі важливі засоби, як історія народу та держави, рідна мова і словесність, фольклор, традиції, звичаї й обряди, мистецтво, Родинно-побутова культура, народна педагогіка тощо.

Надзвичайно впливовою на духовну сферу особистості є українська народнопісенна культура й особливо, українська народна пісня. Поєднання цих засобів у навчально-виховному процесі вищої школи сприяє вихованню у молоді національної самосвідомості, професійної й гуманістичної культури сучасного спеціаліста.

Чим вища художня освіченість людини, тим вище вона оцінює народне мистецтво і тим тонше відчуває його естетичну перспективу і значущість. Хочемо особливо підкреслити поняття перспективи. Саме невичерпність виховного й дидактичного значення народної творчості взагалі (та музичної в тому числі) робить використання її у навчально-виховному процесі завжди актуальним.

Особливо заслуговує на увагу вивчення фольклору у наш час, коли розбудова самостійної України, практичне виконання завдань освіти та культури складають пріоритетні напрями руху нашого суспільства вперед на засадах демократії й гуманізму.

У зв'язку з цим, *метою статті* є виявлення дидактичних можливостей фольклору та визначення умов його використання в естетичному вихованні учнів.

Виклад основного матеріалу

Відродження національної школи як складової розбудови державності, виховання громадян незалежної та суверенної України неможливі без учительських кадрів, які є носіями духовності свого народу, його педагогічної культури. У законі України «Про освіту» підкреслюється, що школа, вчителі мають забезпечити всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого соціального вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу. У зв'язку з цим зростають вимоги до особистості вчителя, рівня його професійної підготовки.

На використання музичного фольклору як новітнього дидактичного засобу в навчально-виховній роботі з учнями звертали увагу видатні діячі музичної культури як минулих часів, так і сьогодення.

Так, спроба дослідження кола творів, що активно побутували в учнівському середовищі, дає можливість глибоко вивчити їх стан, закономірності та тенденції творчого функціонування, широту виховного змісту, художні якості та орієнтацію на інтелектуальні можливості й потреби учнів.

Треба додати, що з усіх друкованих видань лише окремі зразки становили записи з мелодіями, а збирання та публікації учнівських творів проводилися активніше, ніж наукові дослідження у цій галузі фольклору. Більшість дослідників мало турбували й виховні функції підліткового фольклору, вони виявляли інтерес лише до окремих творів підліткового репертуару як пам'яток минулого.

Початок збиранню та художньому опрацюванню скарбів українського народу на основі ґрунтовних досліджень у галузі музичної фольклористики поклало видання М.Лисенком у 1867 р. першого випуску українських народних пісень. Цим виданням композитор розпочав новий шлях у художньому опрацюванні народних пісень, основні характерні мелодійні мотиви яких сконденсовані у фортепіанному супроводі. Композитор завжди додержувався думки про те, що тільки музичні твори, які написані народною мовою, можуть принести користь, а свіжість і краса народної пісні розвинуть справжні художні смаки у учнів. Тому список творів М.Лисенка продовжують обрядові пісні у спеціальних збірках: «Веснянки» (два вінки веснянок, що є своєрідними хоровими сюжетами на теми українських народних пісень), «Молодощі», які присвячені саме іграм весняного циклу. Композитору вдалося на цих зразках народної творчості зберегти поетично-музично-хореографічні твори для учнів нових поколінь, виховання яких на музичному фольклорі було для митця кардинальним у системі шкільної освіти. М.Лисенко бажав, щоб, вивчаючи високохудожні зразки народної творчості у цьому жанрі, учні збагнули перехід від простих до більш складних форм, а засвоюючи їх, навчалися бачити красу мистецтва і природи.

Варто звернутися і до творчих поглядів композитора Н.Леонтовича, одного з основоположників оригінального хорового поліфонічного стилю,

який усвідомлював, що не тільки ознайомлення зі змістом і характером народної пісні, а й її засвоєння відкриває величезні можливості для поглиблення загальновиховної роботи з учнями.

Творчий підхід Л.Ревуцького до фольклорних творів яскраво виявився у прагненні розкрити типові особливості їх мелодики, ритміки засобами фортепіано. Яскравою індивідуальністю композиторського стилю щодо фактури фортепіанного супроводу є збірка для учнів «Сонечко», яка складається з ігрових, казкових, колискових пісень та інших обробок народних мелодій. Супровід у обробках Л.Ревуцького з його можливостями хроматизації підголосків, внутрішньоладовими відхиленнями і модуляціями істотно збагачує фактуру твору та сприяє розкриттю його змісту. «Сонечко» як явище в українській музиці для учнів ще до кінця не виконало своєї художньої функції, тому й продовжує впливати на розвиток творчих здібностей сучасних учнів, задовольняти їхні естетичні потреби.

К.Квітка наполегливо доводив, що шкільна освіта має на меті утворити всебічно і гармонійно розвиненого громадянина, який повинен мати поняття про народну пісню, що має великий вплив на духовне життя людини та є головним виявом його естетичних уподобань. А участь у фольклорних ансамблях К.Квітка розцінює як один з кращих шляхів виховання у учнів смаку до музичної народної творчості.

К.Стеценко переконливо доводив працівникам освіти, що одним з принципів педагогічної науки є принцип виховання учнів на основі пробудження художнього почуття. Свій громадянський і патріотичний обов'язок композитор вбачав у пропагуванні перлин української народної творчості, на вічній красі якої треба будувати виховання учнів. Найбільшою уваги митець надавав хоровим обробкам для учнівських хорів, що мали насамперед виховний характер. Опрацювання однопісенного матеріалу він вважав найдовершенішим засобом художнього впливу на підростаюче покоління, а співи — потужним знаряддям естетичного та морального виховання учнів.

Визначна практика музичного виховання учнів на народнопісенному матеріалі була творчо збагачена П.Козицьким, який поділяв прогресивні погляди М.Лисенка, К.Стеценка. Він відзначав ідейну цінність народнопісенної творчості, що сприяє розвиткові естетичного смаку учнів сприйняття музичного мистецтва, збагаченню їхнього духовного світу.

Реалізація творчого потенціалу особистості у процесі прилучення її до історико-культурних традицій народу, збереження та поступовий розвиток активності, властиві молоді й на подальших етапах життя, постають однією з найбільш складних проблем сучасності. Розв'язання цієї проблеми можливе лише за умови доцільної організації педагогічною наукою соціального середовища та цілеспрямованого впливу на глибинні механізми особистості. У старшому підлітковому віці пробуджується інтерес до соціальних, моральних, естетичних проблем, з'являється потреба пізнати цілісну картину світу, його будову, історію, культуру свого народу, поглиблюється увага до художньої форми творів мистецтва та їх внутрішнього змісту.

Саме у цей час фольклор спроможний виховувати у молодій людині громадянську, національну самосвідомість, відкрити їй духовний світ цінностей, адже моральні та естетичні ідеали людського співжиття у фольклорних творах буквально «переплавлені» в емоції, співпереживання і мають потенційну здатність ефективно формувати особистісні переживання та почуття. Важливо зорієнтувати учнів на вдосконалення художньо-естетичної культури під час подальшого засвоєння народної творчості.

Інтерес учнів до фольклору здебільшого має концертно-поглядальний характер і не забезпечує нагромадження системних знань про народну творчість, вироблення навичок емоційно-пошукового сприйняття, залучення до самостійної творчої діяльності.

Відомо, що на шляху прилучення до етнічних історико-культурних традицій, до обрядового фольклору, людська активність набуває творчого характеру, вільного самовираження, спрямованого на пошук сутності життя.

Гуманістична парадигма (вихідна модель постановки проблеми) спричинила появу інноваційних підходів до викладання дисциплін музично-естетичного циклу, заміну традиційного вивчення мистецьких творів з його імперативними процесами засвоєнням фактологічних знань на глибоко особистісне розуміння музичного мистецтва. Аналіз обрядової музики, самого обряду збагатився новим феноменологічним методом художнього пізнання, спрямованим на самостійний пошук і творчу інтерпретацію образу твору, відчуття духовної насолоди від його сприйняття, усвідомлення глибинної народної мелодики, а через неї внутрішніх особливостей власного «Я».

Творча діяльність учнів у засвоєнні фольклору передбачає створення учнями власної художньо-творчої концепції, що характеризує як зміст емоційно-чуттєвого стану персонажа фольклорного твору, так і самого школяра, і як наслідок — почуття глибокого, природного та штучного одночасно.

Ефективність використання форм і методів культурно-освітньої діяльності у вихованні учнів забезпечується тим, що основні функції школи і культурно-освітнього закладу як поліфункціонального центру значною мірою відповідають структурі процесу виховання учнів засобами фольклору. Одночасно зазначимо, що важливими стають такі вимоги:

- коригування програми діяльності закладів культури з розвитку творчої активності учнів — відповідно до планів навчально-виховного процесу шкіл, а також до загального плану роботи організації;
- врахування особливостей програм факультативного курсу з етнографії, фольклору, народознавства.

Усе це дає можливість уникнути дублювання роботи закладів культури і освіти, скоординувати виховні зусилля, що не завжди вдається на практиці.

Дослідники твердять, що на сьогодні помітне значне зниження інтересу учнів до традиційних форм культурно-просвітньої роботи: лекцій, тематичних вечорів. Причини зниження інтересу учнів до художньої самодіяльності криються у тому, що основна маса педагогів не орієнтують учнів на сферу художньої самодіяльності.

Народна творчість пізнається безпосередньо з сімейних, регіональних традицій, від знавців народної творчості, які бажають передати свій досвід, майстерність молоді.

Як засвідчують експериментальні дослідження, систематичне залучення учнів в організацію і проведення науково-дослідницької та художньо-творчої роботи спонукає їх до свідомого використання у діяльності елементів творчості, у учнів проявляються схильність до самовираження, узагальнення, вміння робити висновки, синтезувати, систематизувати інформацію, знаходити головне, зростає активність під час засвоєння знань з фольклору.

Педагогічне керівництво діяльністю учнів з вивчення фольклору можливо за певних умов:

1. Взаємодоповнення мети та завдань у естетичному вихованні учнів у процесі фольклорно-етнографічної діяльності.

2. Взаємна зацікавленість соціальних інститутів у встановленні взаємодій.

3. Створення товариств з вивчення фольклору та інших структур, що забезпечить спільне планування, регуляцію взаємодії соціальних інститутів за основними напрямками фольклорно-етнографічної діяльності в регіоні.

4. Взаємне інформаційне забезпечення працівників освіти й культури щодо процесу естетичного виховання учнів, тенденцій його зростання, побудова виховного процесу згідно з результатами діагностичного обстеження особистості підлітка.

5. Наявність кваліфікованих кадрів, здатних організувати художньо-творчу роботу серед учнів.

6. Узагальнення досвіду, нагромадженого в Україні та за кордоном, використання його для коригування педагогічної діяльності, удосконалення виховного процесу, постійне модифікування програм виховання творчої особистості як стрижня створення науково обґрунтованої системи взаємодії соціальних інститутів.

Одним з методів вдосконалення естетичного виховання учнів засобами фольклору, на наш погляд, може бути *варіант етапності*:

- пізнавальний (нагромадження «фольклорних знань» і подальші інтелектуально-операційні дії);

- емоційно-смісловий (розвиток здібностей до художньо-творчого переживання і співпереживання, формування естетичної, чуттєвої культури);

- художньо-діяльнісний (практична реалізація засвоєних «фольклорних знань», навичок емоційно-чуттєвого сприйняття творів фольклору у процесі організації та проведення народних свят, обрядів, експедицій).

Принагідно додамо, що художній матеріал, який використовується у процесі занять фольклорного колективу, має відповідати таким вимогам: збір, систематизація, опрацювання мають здійснюватися самими учнями; відображати сутність фольклору та його історичний розвиток; репрезентувати канонічно-імпровізаційні, жанрово-тематичні, традиційно-побутові,

родові та інші особливості, різні творчі стилі, напрями у фольклорі, а також нести глибокий моральний зміст.

Висновки

Отже, одним з методів вдосконалення естетичного виховання учнів засобами фольклору, на нашу думку, є: пізнавальний, емоційно-смісловий, художньо-діяльнісний.

Забезпечення системності, поетапності процесу організації фольклорно-етнографічної діяльності забезпечуватиме формування всіх структурних компонентів активної художньої діяльності учнів, становлення їхньої громадської, національної свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовський П.А. Децю про творчість поетичну / П.А.Грабовський // Зібрання творів: у 3-х т. — К.: АН УРСР, 1960. — Т. 3. — С. 122–127.
2. Колеса Ф.М. Фольклористичні праці / Ф.М.Колеса. — К.: Наук. думка, 1970. — 413 с.
3. Коротя-Ковальська В. Народна пісня і здоров'я / В.Коротя-Ковальська // Початкова школа. — 1997. — № 12. — С. 50–52.
4. Погребенник Ф. Українські пісні-гімни / Ф.Погребенник. — К.: Знання, 1992. — 64 с.
5. Рильський М. Пісні / М.Рильський // Українська радянська поезія: хрестоматійний збірник. — К.: Дніпро, 1978. — С. 79–80.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибрані твори: в 5 т. — К.: Рад. школа, 1977. — Т. 3. — 670 с.
7. Шевченко Т.Г. ПЗТ: у 10 т. / Т.Г.Шевченко. — К.: АН УРСР, 1957. — 639 с.
8. Фількевич Г. Зачарований піснею / Г.Фількевич // Музика, 1994. — № 4. — С. 10–12.

В статье рассмотрена роль фольклора, которая является основой формирования гармонично развитой личности в процессе эстетического воспитания учеников.

Ключевые слова: фольклор, потенциал личности, эстетическое воспитание.

The role of folk-lore, which is basis of forming of the harmonious-developed personality.

Key words: folk-lore, potential of personality, aesthetic education.